

בשבתו בחדר סגור ואופל, בהרגשתו השינוי בחינת יום שהוא בוקר, זמן החסד וגדלות המוחזק, ובין בחינת לילה. וזה הרואה אומר ברקאי' (עבודת ישראל ליום הכפורים).

זריזין מקדימין למצוות' –

לא אמרו זריזים מקדימים המצוות' – משמע, מקדימים את עצמם למצוה, כי עיקר הזריזות צריכה להיות בהכנה שצריך אדם לזרוז עצמו בהכנות לקיום המצוה, ובשעה שהוא מוכן – יקיימה (עפ"י נאות דשא ח"א עמ' רי – מבעל אבני נזר).

דף כט

'מאי טעמא דרבי, דכתיב למנצח על אילת השחר...' כן דרך הגמרא בכמה מקומות להביא מקור וסייעתא מן הכתובים אף לדברים הגלויים וניכרים לכל. ע' בגטין ו: 'הא בבל לצפונה של ארץ ישראל קיימא, דכתיב 'ויאמר ה' אלי מצפון תפתח הרעה'. וע"ש בספר ברכת אברהם; עלה יונה עמ' קטו. ויש מי שכתב, הואיל ובתוספתא מצינו מחלוקת על דברי רבי, לכך הביאו סיוע לדבריו מהמקרא (עפ"י רא"מ הורביץ). ויש מי שפרש שרצו לבאר מה משמיענו רבי כיון שניכר הדבר לכל – לכך אמר שדבריו באו כדי לפרש הכתוב 'למנצח על אילת השחר' (עפ"י שפת אמת).

ראה במאמר הר"י מרצבך זצ"ל המובא בסוף הספר – על תופעת 'איילת השחר' בסוף הלילה.

'אלא למאן דאמר אסתר לא ניתנה לכתוב...' יש מפרשים שמדין תורה אסור לכתבה כשאר תורה שבעל פה אבל מדרבנן ודאי ניתנה ליכתב לכל הדעות, והלא שנינו 'קראה על פה – לא יצא' (עפ"י תוס' ישנים). ויש מפרשים, ודאי מותר לכתבה מעיקר הדין, אלא לא ניתנה להכתב להיות בכלל כתבי הקדש שנכתבו ברוח הקדש, ואינה מטמאה את הידים כמותם (עפ"י רש"י ריטב"א ועוד). מהתוס' במגילה (ז). משמע לכאורה שכשאמרו כאן 'לא ניתן להכתב' – היינו אפילו מדרבנן. ועיין שם במהרש"א וקרני ראם שהקשו על כך.

'בשלמא עולת העוף...' ע' ביוסף דעת מנחות ק.

(ע"ב) 'וכל הקרב בלילה – קדוש בלילה.' התוס' (במנחות ק ובתמורה יד.) הביאו בשם רש"י שהכוונה לשמן הניתן במנורה (כן פירש רבנו אליקים). ודחו זאת שאין שייך בזה לשון 'קרב'. אכן מדברי רש"י יש לשמוע ששייך גדר 'הקרבה' כלפי השמן שבמנורה, ועיקר זמנה של 'הקרבה' זו – בלילה. ע' בזה בספר מקדש דוד קדשים כא,ה; שו"ת שכת הלוי ח"א קצו רג ובח"ו קונטרס הקדשים יג; בית ישי קכג. וע"ע חזו"א מנחות ל,ז. [יתכן לבאר בזה לשון 'העלאה' שנאמרה בנרות; 'בהעלותך את הנרות' (ע"ש ברש"י), 'להעלות נר תמיד' – על שם שהשמן שבנר עולה כקרבן]. לפרש"י שמדובר על הנרות, יש מקום לפרש הגירסה 'כל הקרב בלילה קדוש בלילה' [ולא 'בין ביום בין בלילה'] – שעיקר זמן

המצוה להיות הנרות דולקות בלילה אלא שמדליק מבעוד יום, הלכך אם לא הדליק מבעוד יום מקדשם בלילה. אך החזו"א (ע' תמורה לא, יב מנחות ל, ו) כתב שאין נראה לומר כן אלא עיקר מצוותם הוא בין הערבים ככתוב, על כן כתב שהגירסה היא 'קדוש בין ביום בין בלילה' כמבואר בתוס'. אך ע' במובא לעיל טו. שיש סוברים שמצות הדלקת הנרות כשרה אף בלילה, ולפי"ו יש מקום לפרש שעיקר מצוותה הוא זה שתהא דולקת בלילה אלא שהצריכה תורה לעשות פעולת ההדלקה מקודם לכן אבל בעצם המצוה היא שתהא דלוקה משקיעת החמה ואילך. ואף אם ננקוט שמצות מעשה ההדלקה אינה כשרה אלא ביום, אך גדר המצוה היא שהיה הנרות דולקות בלילה. (וכן שמעתי מהגר"ש כץ שליט"א בבאור דברי רש"י ותוס' במנחות פט. שגדר המצוה היא להיות הנרות דולקות משקיעת החמה. ויישב בזה כמה קושיות האחרונים). ובכך יש לקיים הגירסה שלפנינו שנחשב 'קרב בלילה'. וכן נראה קצת מרש"י שגרס כן.

'דילמא אינו קדוש ליקרב אבל קדוש ליפסל'. ואם תאמר, אם כן מה נפקותא יש בכך שאמרו כל הקרב ביום קדוש ביום – ולא בלילה, הלא גם אם קדוש בלילה ליקרב, אי אפשר להקריבו בלילה וא"כ מיד בעלות השחר ייפסל בלינה? –

נפקא מינה אם העלהו לראשו של מזבח; אילו היה קדוש ליקרב – לא היה נפסל בלינה [ואפילו למאן דאמר 'לינה מועלת בראשו של מזבח', מודה שאם עלו על המזבח – לא ירדו. זבחים פז.], וכיון שלא נתקדש ליקרב – אין המזבח מקדשו שאין המזבח מקדש אלא את הראוי לו, הלכך אם עלה – ירד (עפ"י חזו"א מנחות כד, ג; אגרות משה קדשים ח, ג ע"ש).

'אפילו תימא בשלא קדם וסלקו, כיון שסדרו שלא כמצותו נעשה כמו שסדרו הקוף' הלכך אין השלחן מקדשו ליפסל. וכתב רש"י שלפי זה מה ששנינו במשנה 'ניחנה לשבת הבאה' כלומר יסלקנו ויסדרנו שוב שהרי הסידור בסידור באחד בשבת – כסידור הקוף הוא ואין השלחן מקדשו.

ואולם ברמב"ם (תמידין ה, ג) משמע כפי פשטות לשון המשנה שיכול להשאיר הלחם. וצריך לומר שרק לענין קידוש-ליפסל אין מועיל סידור שלא בזמנו, אבל סידורו מועיל לענין שכשיגיע הזמן – קידוש. ושמא לפי זה אפילו סידר קוף את המערכה – הלחם כשר כיון שמציאות המערכה בזמנה ראויה להתקדש, הגם שחסרה מצות הסידור. וצריך עיון (עפ"י חזו"א מנחות כד, ה – עש"ע אריכות ככל הענין. וכן האריך בשיטות הראשונים בזה, באגרות משה קדשים ח, ב-ג. וע"ע לקוטי הלכות מנחות ק. חדושים ובאורים). ע"ע רמז מן הכתוב, בספר משך חכמה אמור כד, ח.

'אלא ידים מאי טעמא? אמר רבי אבא: זאת אומרת מצוה לשפשף'. ובעצם היה די בקידוש יד אחת, זו ששפשף בה, אלא שהחמירו בקודש שמא נגעה יד אחת בחברתה (עפ"י משמרות כהונה [ובשפת אמת כתב משום 'לא פלוג']). ועוד צידד לומר שמקדש רק אחת, ו'ידיו' היינו זו או זו, זאת ששפשף בה [ומצינו כיוצא בזה בתו"י לא. סד"ה מהו] שלשון 'ידיו' מתפרשת זו או זו]. וגם אם לא שפשף וידיו נקיות, לא חילקו חכמים והצריכו קידוש לידיו (עפ"י תוס' ישנים). ויש פוטרים (ע' טל תורה. ורעק"א צידד בדבר).

'ככתבם וכלשונם'

'הרהורי עבירה קשו מעבירה' –

ז'לי בפירושו פירוש נפלא מאד; והוא, שהאדם כשימרה אמנם ימרה מצד המקרים הנמשכים אחר החומר שלו כמו שבארתי, שהאדם לא יעשה מרי רק בבהמיותו, אבל המחשבה היא

מסגולות האדם הנמשכים אחר צורתו, וכשיחשוב במרי ובעבירה ימרה בנכבד שבשני חלקיו, ואין חטא מי שעבר והעביד סכל כחטא מי שהעביד בן חורין חשוב, כי זאת הצורה האנושית וכל סגולותיה וכל כחותיה אין צריך להשתמש בהן אלא במה שהן ראוין לו להתדבק בעליונים, לא לרדת להשיג השפל.

וכבר ידעת גודל האיסור שבא אצלנו בנבלות הפה, וזה גם כן מחויב שזה הדיבור בלשון הוא מסגולת בני אדם וטובה גמלו השם לאדם להבדילו בה משאר בעלי חיים... ואין צריך שנשתמש בטובה ההיא אשר נתנו לנו לשלמות ללמוד וללמד, בגדולה שבחסרונות ובחרפה השלמה עד שנאמר מה שיאמרוהו הגוים הסכלים הזונים בשיריהם ודבריהם – הנאותים בהם, לא למי שנאמר להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש.

וכל מי שישתמש במחשבתו או בדברו בדבר מעניני החוש ההוא אשר הוא חרפה לנו, עד שיחשוב במשתה או במשגל ביותר מן הצריך לו, או יאמר בו שירים, כבר לקח הטובה אשר גמלו השם אותה והשתמש בה ונעזר בה במרי הגומל אותו ועבור על מצוותיו, ויהיה כמי שנאמר בהם וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל.

ולי גם כן טענה וסבה בקריאת לשוננו זה 'לשון הקודש' ולא תחשוב שהוא הפלגה ממנו או טעות, אבל הוא אמת, מפני שזה הלשון הקודש לא הונח בו שם כלל לכלי המשגל לא מן האנשים ולא מן הנשים ולא לגוף המעשה המביא להולדה ולא לזרע ולא ליציאה – אלו הדברים כולם לא הונח להם שם ראשון כלל בלשון העברי אלא ידברו בהם בשמות מושאלים וברמיזות, והיה הכוונה בזה שאלו הדברים אין ראוי לזכרם שיושם להם שמות אבל הם ענינים שצריך לשתוק מהם, וכשיביא הצורך לזכרם יעשה לו תחבולה בכנויים ממלות אחרות, כאשר ניסתר מעשותם בעת הצורך בכל יכולתנו...' (מתוך מורה הנבוכים ח"ג ח).

'... וגוף חומר האיסורים לענין דיחוי וכיוצא, בכל דבר דנפקא מינה לדינא ולגבי האדם הוא כפי חומרי האזהרות והעונשים המפורשים בתורה שאנו רואים שהחמירה באיזה דבר, וגם לענין עונשי שמים בגיהנם ודאי הם חמורים יותר וא"כ הוא עונש שמים, אבל חומר עון זה הוא רק בעיני ד' לבדו ולענין ההתקרבות לפניו ית', והרי זה על דרך שאיתא הרהורי עבירה קשים מעבירה. ואף דרש"י פירש קשים לגוף, כל הראשונים לא פירשו כן וכמו שאיתא גם כן בספר 'כד הקמח' לרבינו בחיי ('טהרת הלב') לפרש כפשוטו לענין קושי החטא וטומאת הנפש, ולפי שהרהור בלב ומטמא הנפש השכלית השוכנת שם. יעויין שם באורך. ובודאי שמעשה העבירה עצמה בפועל חמורה הרבה יותר לכל דבר מההרהור, ואף על פי שטומאתה בנפש קשה יותר – זהו רק לפני השי"ת הבוחן לבות שיראה ללב לבד, והוא מצד הנסתרות אשר אין גלוי אלא לפני ד' אלקינו, ולנו ולבנינו הוא לעשות את כל דברי התורה ואין לנו אלא כפי משפט התורה מה שהחמירה באזהרותיה' (מתוך תקנת השבין עמ' 128).

ע"ע בפירוש רבנו בחיי נצבים כטיח ובספרו כד הקמח 'בית הכנסת' 'טהרת הלב' 'ראש השנה (א)'; עשרה מאמרות 'עולם קטן' סוף מערכה ב; שפת אמת כאן; שו"ת חות יאיר (בהעתקת דברי אביו) רי ד"ה ולדעתי.

– 'עיקר ותוכן כל המצוות הם המצוות שבלב. גם עיקר מצוות המעשיות הוא הכוונה שבה נעשות. ומה שמבחיין רבינו בחיי בין חובות הלבבות לחובות אברים הוא מפני שיש מצוות שבלב שאינן מוגדרות במעשים קצובים אלא שיכולות לבא לידי מעשה בכמה אופנים, אבל עצם כל

המצוות הוא מה שיש מהם בלב האדם, וכל המצוות שבלב צריכים לבא לפועל על ידי מעשה באיזה אופן.

וכמו שעיקר המצוות בלב כן עיקר העבירות בלב. ואף על פי שאמרו חז"ל 'מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה' היינו שאינה נידונית כאילו באה לכלל מעשה, אבל בלב ישנה העבירה. העבירה שבלב היא המדה הרעה שהיא שורש מעשה העבירה, וחז"ל שידעו שעיקר עבודת האדם היא בלב אמרו שהרהורי עבירה קשים מעבירה, וכבר פירשו חז"ל מה שכתוב **ודבר אמת בלבבו** כגון רב ספרא שלקח מהגוי הסכום הראשון שנתרצה בו אף שהגוי רצה ליתן לו הרבה יותר. וצריך להבין מה שקר שייך כאן הלא לא הבטיח רב ספרא להגוי שום מחיר מקודם עד שיהא דברו שקר אם היה לוקח מה שרצה ליתן באחרונה; אלא שרב ספרא לא רצה לשקר את המחשבה שבלבו, שמאחר שכבר הסכים בלבו על הסכום הראשון, כבר היה זה שקר בלבו אם יקח יותר' (מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 125).

'משמעות המלה 'מלך' היא: מחשבה, ונמצא בלשון הגמרא: 'נמלך'. מלך הוא בעל מחשבה שבה הוא מנהיג את מדינתו. כן גם באדם עצמו: המחשבה היא כח של מלכות; זמן שאדם חושב, כפופים כל החושים והכחות למחשבה, כולם שקטים והאדם שולט בהם. מה שהוא חושב – בזה מתבטאת מהות האדם עצמו, וכן גרסינן בקדושין מט ע"ב: 'המקדש את האשה על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור מקודשת – שמא הרהר תשובה בדעתו'. הרי רשע גמור, אם רק הרהר בתשובה הוא כבר בבחינת צדיק – הרהור אחד משנה את מהותו.

לכן גם הרהורי עבירה קשו מעבירה. אדם יכול להכשל בעבירה כשיצרו תוקפו ועדיין אין היא מעידה על מהותו, אבל מה שאדם מהרהר זה הוא עצמו.

אמרנו שהמחשבה היא הכח העליון באדם. כאשר כך היא גם הכח הדק ביותר באדם. מהעבודות הקשות הוא לשמור אותה שלא תופסק ולא תופרע: כל דבר קטן המתרחש בסביבה עלול להטות מהענין שהיא עוסקת בו. גם כשאין שום דבר מבחוץ מפריע, עלול הדמיון להתערב במחשבה ולהוליכה 'שובב בדרך לב רצונו'. וצריך להתלמד להנהיג את המחשבה ולא לתת לה לסטות מענינה לענין אחר בשום אופן; נשתדל למצוא זמן ומקום שקטים ונקבע לעצמנו איזה ענין שברצוננו להגות בו, ונתאמץ לחשוב בו במשך שלש דקות ולא לתת למחשבה להתגלש לענינים אחרים. דרוש לזה מאמץ גדול, ויעברו ימים רבים עד שנתחיל להצליח להחזיק המחשבה דקה אחת, ולאט לאט נוכל להגיע עד לריכוז במשך שלש דקות. מסתבר שהשלב הראשון הזה בהתלמדות יימשך לכל הפחות חדרש שלם. אך אז נמשש את כח המחשבה בתפארתו ובטהרתו ויהיה לנו לפלא איך יש לנו כח עילאי כזה ועד כה לא הכרנו כלל את צורתו' (עלי שור ח"ב עמ' רנט-רט).

'מייגמר בעתיקתא קשיא מחדתא' –

'טעם הדבר, כי כשמתחיל אדם ללמוד דבר חדש, יודע הוא שאינו יודע ועל כן מעמיק להבין ולבסוף ידענו על בוריו. מה שאין כן ב'עתיקא', נדמה לו שידע ובאמת עומק הענין נשכח ממנו. נמצא שמי שמעמיק גם בעתיקא הוא משובח יותר.

ובזה יובן גם גדולתו של צדיק בן צדיק; אברהם אבינו ע"ה מצא עולם של טועים, עובדי פסילים, וכיון שהבין שהם טועים התחיל לחפש את האמת, העמיק הרבה ומצאה. אבל יצחק אע"ה כבר

מצא לפניו דרך סלולה מאברהם אבינו והיה הענין עבורו בגדר 'עתיקא', ואף על פי כן היה יגע להעמיק בעבודת ה' ובריאתו כאילו היו אצלו בגדר 'חדתא', ועמלו היה שוה ליגיעת אדם שדחיפתו לחיפוש האמת באה מתוך היותו נולד בסביבה רעה. הוא רצה לייסד בעצמו את יסודות הדת כמו איש המוצא את הכל מחדש, בידעו כי אז יתקיימו אצלו יותר. ועל כן אמרו רז"ל שהאבות שקולים היו... כי כל אחד נתייגע למצוא את דרך האמת בעצמו...
... האדם צריך להיות בכל יום כמו גר הבא להתגייר, מההתפעלות שמעורר בעצמו מהאמיתיות שהוא מתבונן בהם' (מתוך מכתב מאליהו ח"ג עמ' 125-124).

'מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים' -

'הנה השחר מתחיל להאיר בעוד לילה מחמת האור החוזר מהחמה - כך היה נס פורים, אור חוזר מן הבית השני, והאיר להם אף בעודם בגלות. וזה דוגמא על כל ימי גלותינו אשר תאיר לנו הארה מן הגאולה העתידה אף בעודנו בחשכת הגלות (שם משמואל פורים תרעא עמ' קסז). והגרשו"א זצ"ל פירש (מובא בהליכות שלמה ח"ב יט הערה 23): על ידי נס ההצלה של פורים באו להכרה השלמה שקיום התורה הוא יסוד הבריאה וקיום העולם ואורו, וכיון שהגיעו למדרגה זו שוב אין צורך בנסים גלויים אלא הבריאה יכולה להתנהל על פי הטבע כרצון ד' בעת הבריאה. וזהו 'סוף כל הנסים' - שאז נסתיימה תקופת חשכות האמונה שהיה צורך בנסים גלויים, והתחילה תקופת היום ('שחר'). הכרת האמונה השלימה שבה די לנו בנסים הנסתרים שבכל יום ויום להודות ולהלל לה' (ועיקר הפירוש מובא מספר יערות דבש - ע' דרשות בית ישי מהדר' תשס"ד עמ' תכא).

'אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה? - ניתנה לכתוב קא אמרינן'. ע' באור רחב ועמוק בספר רסיסי לילה נו; מחשבות חרוץ יז. וע"ע פרי צדיק ח"א לחנוכה יד.

דף ל

'אמר רב פפא: צואה במקומה - אסור לקרות קריאת שמע... ומאי שנא מצואה על בשרו דאיתמר צואה על בשרו או שהיו ידיו בבית הכסא - רב הונא אמר: מותר לקרות ק"ש, ורב חסדא אמר: אסור...'. רש"י מפרש שהקושיא היא משניהם שהרי לא אסר רב חסדא אלא משום 'כל עצמותי תאמרנה' אבל לא משום זוהמת הריח.

[וצריך לומר לפירוש זה שבצואה במקומה אין שייך לאסור משום 'כל עצמותי תאמרנה', שאם כן מאי קושיא, שמא היינו טעמא דרב פפא לאסור. ובטעם הדבר יש לומר, הואיל וכשעומד אינה נראית - אין זה נחשב מקום גלוי לאסור משום 'כל עצמותי תאמרנה'. או משום שאותו אבר מיוחד לצואה ואינו נקי לעולם. עפ"י ריטב"א שפת אמת ומרומי שדה.

לכאורה היה נראה לפרש שמדברי ר"פ משמע דוקא במקומה וזהו ששאלו מאי שנא מצואה על בשרו שלר"ה מותר ולר"ח אסור ובין למר בין למר לא היה לרב פפא לחלק בין מקומה לשאר מקומות. וזה שכתב רש"י שאף לר"ח אסור רק משום 'כל עצמותי' וא"כ מוכח שר"פ חולק שהרי לא אסר אלא במקומה וסובר שאיסורו רק משום זוהמא וא"כ מאי שנא מצואה על בשרו].